

NORDEN HAR FÅTT EN MILITÄR OCH SÄKERHETSPOLITISK SLAGSIDA

Det är anmärkningsvärt att försvar, militära frågor samt säkerhet har blivit en av de främsta drivkrafterna för nordiskt samarbete. Så var det inte förr.

Det är förstås positivt, att det efter en period av tomgång åter finns liv och dynamik i det nordiska samarbetet. Efter att många frågor som tidigare var på den nordiska agendan har förts över till EU, har det nordiska samarbetet varit i skymundan. Vi har haft ett välutvecklat samarbetsystem utan alltför mycket innehåll, och det har därför varit ganska lätt för militära och säkerhetspolitiska intressen att göra intrång in i det nordiska.

Norden har gjort en återkomst, men på samma gång har den också förändrats. Den är inte som den var tidigare och förändringarna kommer troligen att fortsätta.

Många av de teman som nu dominerar debatten fanns inte alls tidigare på den nordiska agendan. Det har också skett en fundamental förändring i den meningen att istället för det civila samhället består de tyngst vägande drivkrafterna nu av statliga intressen och aktörer. Det är regeringar, försvarsministrar, överbefälhavare och militära experter som är i förgrunden och dominerar den nordiska politiken.

En bidragande orsak till denna förändring i riktning mot ett förstatligande av det nordiska består av att säkerhetspolitiska och militära frågor fortfarande har en blygsam position både inom ministerrådet och Nordiska rådet. Regeringarnas allt tätare samarbete inom detta fält balanseras inte av någon motsvarande och tillräckligt permanent parlamentarisk process. Denna uppenbara brist betyder också, att den allmänna debatten blir begränsad och tunnare än den egentligen borde vara. Omstrukturering behövs för det är ju det nordiska samarbetets helhetskaraktär som står på spel.

Den kraftiga betoningen av militära och säkerhetspolitiska frågor betyder i ett bredare perspektiv, att Norden är i otakt med tiden. Vi avviker från det övriga Europa där det i allmänhet anses, att det råder en djup fred och där har traditionell säkerhetspolitik samt militära frågor därför förlorat kraftigt i betydelse. Rollerna har på sätt och vis kullkastats. Tidigare var det ju Norden som uppfattades som ett "lågspänningsområde" i motsatts till det övriga Europa som präglades av "högspänning". Nu är det inte längre Norden som eftersträvar att minska takten i den europeiska rustningsutvecklingen. Det är inte vi som kommer med olika nedrustningspolitiska utspel, pläderar för förtroendeskapande åtgärder och profilerar oss i allmänhet som en drivkraft för fred och samarbetsbaserad säkerhet.

Den tidigare väl så markanta fredspolitiska rollen har vi klart förlorat och Nordens 'brand' håller på att förändras till någonting helt annorlunda.

I stället för att följa och dra nytta av den europeiska avspänningen har vi slagit in på en annan väg. Hos oss i Norden har militära och säkerhetspolitiska frågor fått en väl så central plats på den samnordiska agendan. Gemensamma anskaffningar av militärt material, övervakning av luftrum och havsområden, nätverksbildning i samband med cyberförsvar, gemensamma övningar och till och med nordiska säkerhetsgarantier diskuteras flitigt. Från säkerhetsgarantier är det inte långt till att de gamla drömmarna om ett nordiskt försvarsförbund åter aktualiseras som en del av ett kraftigt förstatligt Norden.

Överlag tycks de nordiska länderna reagera kraftigare än resten av Europa på att USA inte längre är intresserad av att försvara Europa. Amerikanarnas säkerhetspolitiska och militära intressen riktas i stället mot Stilla havet samt Asien och de anser att det inte längre finns grund för att uppträda som en balanserande motmakt i relation till Ryssland. Den uppgiften och målsättningen tillhör enligt USA det förflutna.

Inte heller Nato är det gamla Nato: I stället för att försvara gränser och skydda territorier mot militärt intrång eftersträvar man framför allt att bevara öppenhet till exempel i samband med sjö- och flygrutter eller IT-förbindelser.

Även de nordiska länderna har i någon mån gått över till denna typ av tänkande genom deltagande i krishantering och fredsbevarande uppgifter, kamp mot sjöröveri utanför den afrikanska kusten eller uppbyggande av beredskap inom ramen för kyberförsvar. Danmark har till och med deltagit i sex krig under de senaste två årtioendena för att bidra till öppenhet i det internationella systemet.

I allmänhet präglas dock Norden av traditionellt försvarspolitiskt tänkande med gränsbevakning, territoriellt försvar samt säkerhetsgarantier högt på agendan.

Norden eftersträvar alltså att återskapa sig själv som någonting ganska traditionellt i en tidsålder där det inte längre finns behov av eller underlag för det traditionella. Vi vill fortfarande stänga, hindra, avvärja, dra och försvara gränser samt kontrollera och bevaka snarare än öppna upp och bidra till ett ohindrat flöde i internationella sammanhang. Det ser ut att vi har till en stor del missat en fundamental förändring i det västliga militära och säkerhetspolitiska tänkandet.

I detta perspektiv är problemet kanske inte enbart att militära och säkerhetspolitiska frågor nu dominerar i den samnordiska debatten. Risken är också påfallande, att Norden utvecklas till en bastion av föråldrat militärt tänkande och säkerhetspolitik. Vi söker oss samman för att kunna hålla fast vid traditionella men väl så föråldrade utgångspunkter.

Behovet av en djupgående och kritisk diskussion är uppenbar. Förutom de allmänna utgångspunkterna och tänkandet bakom den nyvarande nordiska politiken finns det många enskilda frågor som kräver uppmärksamhet.

För att ta ett exempel: hur kommer det sig att Sverige lovar säkerhetsgarantier till de övriga nordiska länderna på samma gång som överbefälhavaren argumenterar, att Sverige själv skulle i bästa fall kunna hålla ut två veckor om landet blir anfallen? Vilken är relationen mellan de utlovade säkerhetsgarantierna samt Sveriges strävan till att vara alliansfri? Och vidare: Finns det inte en spänning mellan att Norge aktivt söker militärt och säkerhetspolitiskt stöd hos de andra nordiska länderna på samma gång som

man har ingått i ett förvånansvärt djupt och framgångsrikt samarbete med Ryssland i nordliga och arktiska områden?

Det bör också frågas var Danmark står i relation till det nordiska militära och säkerhetspolitiska samarbetet. Danmark har än så länge i stort sett gått sin egen väg, tänker annorlunda och är i ringa grad intresserad av samnordisk politik i militära och säkerhetspolitiska frågor. Danmark har enbart militära medel för att kunna bidra till olika operationer i internationella sammanhang.

Detta betyder, att inriktningen varierar kraftigt mellan de nordiska länderna. I motsats till Danmark anser Finland att det nationella försvaret är fortfarande det mest väsentliga. Internationella åtaganden är enbart ett bihang. Det finns alltså helt centrala substansfrågor som skiljer de nordiska länderna från varandra och detta skapar förstas spänning inom den nordiska familjen.

En öppen fråga är om det är vid Östersjön där tyngdpunkten bör ligga eller om det är istället de nordliga vattenområdena samt det arktiska som skall betonas. I ett bredare perspektiv är frågan vilken position Norden bör ha i ett Nord-Europa i förändring. Här finns ingen gemensam syn och det finns delade åsikter bland annat om relationerna till de baltiska länderna: bör de inkluderas i det nordiska samarbetet eller hållas utanför? I huvudsak verkar linjen vara att de hålls vid sidan.

Det nordiska samarbetet påverkas naturligtvis också av interna maktkamper och en av de centrala frågorna består av vilket land är tongivande i utformningen av det nordiska militära och säkerhetspolitiska samarbetet. Kandidaterna är Norge och Sverige. Norge fick en god start i kampen om ledarskap genom Stoltenberg-rapporten år 2009 men sedan har Sverige aktiverat sig bland annat genom löftet att förse de övriga nordiska länderna med säkerhetsgarantier.

Eftersom ett verkligen fördjupat nordisk samarbete kräver gemensamma svar på en hel del fundamentala säkerhetspolitiska frågor har det varit naturligt att man har börjat med ganska praktiska strävanden. Basargumentet har varit att man vill spara pengar. Det är billigare att skaffa vapen och ny militär teknologi

genom gemensamma anskaffningar i ett läge där den militärtekniska utvecklingen i allmänhet hotar underminera möjligheterna till att bygga upp nationella försvarssystem.

Det finns säkerligen goda ekonomiska och funktionella skäl till ökat samarbete. Men kan vi verkligen vänta oss att försvaret blir på det sättet billigare med hjälp av nordiskt samarbete? Så är nog inte fallet därför att samarbetet inkluderar också nya, omfattade målsättningar, till exempel uppbyggandet av ett system av satellitspaning. Speciellt ett förverkligande av gemensamma nordiska säkerhetsgarantier - om det nu är den vägen man kommer att gå - kräver större snarare än mindre försvarsutgifter.

Grundfrågan i samband med en bredare granskning av det nordiska militära och säkerhetspolitiska samarbetet består dock av varför vi i Norden har råkat i det nuvarande läget. Varför har vi förvandlats till traditionalister i stället för att fortsätta som en förtrupp även i militära och säkerhetspolitiska sammanhang? Hur kommer det sig att när den fredliga utvecklingen som vi länge har eftersträvat nu har på många sätt blivit verklighet så har vi plötsligt uppenbara svårigheter att hänga med i utvecklingen?

Som forskare är jag benägen att teoretisera frågan.

Kierkegaard gjorde i sina texter en indelning mellan oro (anxiety) och rädsla (fear). Oro och ängslighet är enligt honom någonting som vi bär inom oss; den har inget objekt och kan därför inte lättas [avvärjas??] genom att kanaliseras mot något yttre. Rädslan har däremot ett yttre objekt och yttre anledningar, och oron kan därför mildras genom att den förvandlas till rädsla och riktas mot ett yttre mål. Inom säkerhetspolitiken sker detta genom att man skapar hotbilder och utpekar fiender.

Jag skulle mot denna bakgrund argumentera, att det är framför allt en ökning av oro och ängslighet som förklarar mycket av den nordiska utvecklingen. Kanske var det så att vi i Norden var under det kalla kriget mindre oroliga och ängsliga än vi är nu. Det existerade konkreta militära hot, men vi var dock inte en av de pådrivande krafterna inom ramen för militär och säkerhetspolitisk utveckling.

Det var inte så eftersom vi visste vem vi var. Vi hade en säker identitet och självkänsla och vi visste vad meningen var med att vara nordisk.

Men nu är det annorlunda. Efter det kalla kriget och med den snabba internationalisering, europeiseringen samt globaliseringen har oron ökat. Vi är mer ängsliga än tidigare. Det existerar ganska kraftiga populistiska rörelser i alla de nordiska länderna. Vi har rörelser som vill ha den gamla säkerheten tillbaka. Oron har ökat eftersom vi inte riktigt vet vad det nordiska är och vad det har för mening. Därför har det varit rätt så lätt i debatten och politiken att omförvandla oron till rädsla och sedan uttrycka rädslan i form av militära och säkerhetspolitiska hot. Det ser ut att finnas en större efterfrågan på rädsla än tidigare.

Det här skulle jag vilja erbjuda som en möjlig förklaring till det något paradoxala läget som råder i det nordiska samarbetet. Vi klarade oss länge utan en betoning på militära frågor och krav på en gemensam säkerhetspolitik i ett läge som var ytterst farligt och hotfullt. Våra hotbilder var klart mer lågmälda än de som präglade övriga Europa. Vi reagerar fortfarande på den europeiska utvecklingen på ett eget och avvikande sätt, men den här gången genom en ökad rädsla, betoning på hotbilder och genom att lyfta fram militär och säkerhetspolitisk i nordiska sammanhang. Den traditionella säkerhetens betydelse för oss tycks ha ökat på samma gång som den har klart minskat i Europa och internationella relationer i allmänhet och när det även i Nord-Europa har blivit svårare att uttrycka vilka de militära hoten egentligen är.

Det är kanske just detta som nu i ökad grad för de nordiska länderna samman. Det är lättare att inte besvara den svåra frågan om hotets konkreta innehåll i nordiska än i nationella sammanhang. Vi väntas ju att vara solidariska mot varandra, men om det nu skulle vara så att den pågående nordifieringen av militära och säkerhetspolitiska frågor är ett sätt att försöka undvika en kritisk granskning av den förda politiken, så bör nog även kritiken förnordligas. Samarbetet måste också synliggöras på ett bättre sätt än tidigare och det bör politiseras samt demokratiseras genom en mycket bredare diskussion som också inkluderar det civila samhället.